

τῷ ἐγχωρίῳ καὶ τῶν ὀνομαζομένων ξένων τις, ὡσπερ τύραννος» (ἀντ. 877).

Τὸν λόγον περὶ τῆς πληγῆς τῆς χαλάζης ἀπήγγειλεν ὁ Γρηγόριος ἀντὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, σιωπῶντος· ὑποδεικνύει δ' ἐν αὐτῷ ὅτι ἡ πληγὴ αὕτη τῆς χαλάζης, ἣτις μεγάλας ἐπήνεγκε ζημίας εἰς τοὺς Ναζιανζηνούς, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς δικαία τοῦ Θεοῦ τιμωρία διὰ τὰ ἀμαρτήματα αὐτῶν, καὶ ὡς δεῖγμα τῆς θείας ἀγάπης πρὸς σωφρονισμὸν τῶν ἀμαρτωλῶν. «Ἡ μάρτομεν, ἠνομήσαμεν, ἠσεβήσαμεν, ὅτι ἐπελαθόμεθα τῶν ἐντολῶν σου, καὶ ὀπίσω τῆς διανοίας ἡμῶν τῆς πονηρᾶς ἐπορεύθημεν· ὅτι ἀναξίως τῆς κλήσεως καὶ τοῦ εὐαγγελίου τοῦ Χριστοῦ σου πεπολιτεύμεθα· ὅτι ἐγεννήθημεν ὄναιδος τῷ ἀγαπητῷ σου. Ἱερεὺς καὶ λαὸς ἐξέστημεν ἐπὶ τὸ αὐτό, πάντες ἐξεκλίναμεν, ἅμα ἠχρειώθημεν. Οὐκ ἔστι ποιῶν κρῖμα καὶ δικαιοσύνην, οὐκ ἔστιν ἕως ἐνός. Ἀπεκλείσαμεν τοὺς οἰκτιρμούς σου, καὶ τὴν φιλανθρωπίαν σου, καὶ σπλάγχνα ἐλέους Θεοῦ ἡμῶν, διὰ τὴν κακίαν ἡμῶν, καὶ τὴν πονηρίαν τῶν ἐπιτηδευμάτων ἡμῶν, μεθ' ἧς ἀνεστράφημεν. Σὺ χρηστός, ἀλλ' ἡμεῖς ἠνομήσαμεν· σὺ μακρόθυμος, ἀλλ' ἡμεῖς πληγῶν ἄξιοι. Γινώσκομέν σου τὴν ἀγαθότητα, καίπερ ἀσυνετοῦντες· ὀλίγα ὦν ἠμάρτομεν μεμαστιγώμεθα» (Α.949). Προτρέπει ἔπειτα θερμῶς εἰς μετάνοιαν, καὶ τελευτᾶ παρακαλῶν τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, ἵνα δι' εὐχῶν καὶ δεήσεων ἐξιλεώσῃ τὴν ὀργὴν τοῦ Κυρίου, καὶ αἰτήσῃ οὐ μόνον τὴν σωματικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴν, τὴν ἀγγελικὴν τροφήν τὴν ἐξ οὐρανοῦ καταβαίνουσαν.

Καὶ ἐν Κων]πόλει ὡς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἀνατολῇ ἐπεκράτουν διενέξεις σφοδραὶ καὶ διχοστασίαι καὶ μεταξὺ τοῦ κλήρου καὶ μεταξὺ τοῦ λαοῦ. Ἐπιθυμῶν δὲ ὁ Γρηγόριος νὰ κατασιγάσῃ τὰς διαιρέσεις ταύτας τὰς ὀλεθρίας καὶ νὰ καταλλάξῃ τὰ διαμαχόμενα μέρη, ἐκφωνεῖ τοὺς τρεῖς περὶ εἰρήνης λόγους· «Εἰρήνη φίλη, τὸ »γλυκὺ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, ὃ νῦν ἔδωκα τῷ λαῷ καὶ ἀντέλαβον. Εἰρήνη φίλη, τὸ ἐμὸν μελέτημα καὶ καλλώπισμα. Εἰρήνη φίλη, τὸ παρὰ πάντων μὲν ἐπαινούμενον ἀγαθόν, ὑπ' ὀλίγων

»δὲ φυλασσόμενον, ποῦ ποτε ἀπέλιπες ἡμᾶς, τοσοῦτος ἐξ οὗ
 »χρόνος ἤδη, καὶ πότε ἐπανήξεις ἡμῖν» (Α΄. 1131); Δεικνύει
 ἔπειτα ὁ Γρηγόριος, πόσον ὀλέθρῃαι καὶ ἀντευαγγελικαὶ εἶναι
 αἱ διαιρέσεις, λέγων· «Ἡμᾶς δὲ εἴ τις ἐρωτήσῃ, τί τὸ τιμώ-
 μενον ὑμῖν καὶ προσκυνούμενον; πρόχειρον εἰπεῖν· Ἡ ἀγάπη.
 Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν ἡ ἀγάπη ἐστὶ. Ρῆσις τοῦ ἁγίου
 Πνεύματος· καὶ τοῦτο χαίρει μᾶλλον ἀκούων, εἴ τι ἄλλο, ὁ Θεός.
 Τί δὲ νόμου καὶ προφητῶν κεφάλαιον; οὐκ ἄλλο ἢ τοῦτο συγ-
 χωρήσειεν ὁ εὐαγγελιστῆς ἀποκρίνασθαι. Τί δήποτε οὖν οἱ τῆς
 ἀγάπης, οὕτω μισοῦμέν τε καὶ μισοῦμεθα; καὶ οἱ τῆς εἰρήνης,
 πολεμοῦμεν ἀκήρυκτά τε καὶ ἀκατάλλακτα; καὶ οἱ τοῦ ἀκρο-
 γωνιαίου, διστάμεθα; καὶ οἱ τῆς πέτρας, σειόμεθα; καὶ οἱ
 τοῦ φωτός, ἐσκοτίσμεθα» (Α΄. 1136); Ὁ τελευταῖος τῶν τριῶν
 τούτων λόγων εἶναι ἰδιαζόντως σφοδρός, ἰσχυρός καὶ ὠραῖος.
 Εἶναι μὲν πως ἄνευ τάξεως, αἱ ἰδέαι ἐκτίθενται ὡς ἐν τῷ νῶ
 τοῦ ρήτορος ἐπέρχονται, οὗ ἕνεκα αἱ συχναὶ ἐπαναλήψεις· αἱ
 κρίσεις εἶναι βεβιασμέναι καὶ τὰ ἐπιχειρήματα ἀσθενῆ, τὸ ὕφος
 ὑπεράγαν δριμύ· ἐν τούτοις ὁ λόγος εἶναι πλήρης ἰσχυρῶν ἐκ-
 φράσεων, ἐπιτυχῶν ἐννοιῶν καὶ παραβολῶν καὶ εἰκόνων, ἐκ τῆς
 ἱστορίας ἢ ἐκ τοῦ ἐθνισμοῦ εἰλημμένων.

Ὁ λόγος εἰς τοὺς Μακκαβαίους περιέχει ἴσως ἐκ πάντων
 τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου πλειότερον ἀττικὸν ἄλλας, καὶ δύνα-
 ται, κατὰ τὴν γνώμην τινῶν, νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν λόγον
 τοῦ Λυσίου εἰς τοὺς πεσόντας Κορινθίους· ὁ λόγος εἶναι σχεδὸν
 ἀφήγησις, βαίνουσα ὁμαλῶς καὶ τερπνῶς· ἡ γλῶσσα ἀνυψοῦται
 βαθμηδὸν μὲν καὶ ἐν μέτρῳ, ἀλλὰ μετὰ δυνάμεως καὶ ἄνευ πε-
 ριστροφῶν. Δὲν ὑπάρχουσι μὲν εἰκόνες τολμηραὶ, παραβολαὶ
 ἀπροσδόκητοι, ἀλλὰ καὶ οὐδὲν ἔκρυθμον ἢ ἀκανόνιστον· τὸ πᾶν
 ρέει δίκην χειμάρρου, ἡ γλῶσσα εἶναι ἀρμόζουσα καὶ εἰς τὰ
 πρόσωπα καὶ εἰς τὰ πράγματα, ἢ τῶν παίδων πρὸς τὸν Ἀντίο-
 χον ἰσχυρὰ καὶ ὁμῶς ἀπλῆ, ἢ τῶν παίδων πρὸς ἀλλήλους πλή-
 ρης οἰκειότητος καὶ εἰλικρινείας, ἢ τῆς μητρὸς πλήρης θαυμα-
 σμοῦ καὶ εὐγνωμοσύνης. Τελευταῖ δ' ὁ λόγος μετὰ συντόμου

προτροπῆς, διότι τὰ καθ' ἕκαστον σιωπηρῶς θίγουσι τὴν καρδίαν καὶ ἐξεγείρουσι τὸ αἶσθημα. — Ὁ λόγος εἰς τὸ ἅγιον βᾶπτισμα (Β'. 360) περιέχει πολλὰς πρακτικὰς λεπτομερείας, πρόκειται δεῖγμα ἐξαιρετικὸν εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ρητορας, ἵνα καὶ αὐτοὺς τοὺς κατ' ἐξοχὴν δογματικοὺς λόγους καθιστῶσι προσιτοὺς τοῖς πᾶσι καὶ πρακτικοῦς, εἶναι δὲ περιπλέον ἐνδιαφέρων ὁ λόγος οὗτος, διότι περιέχει σύντομον μὲν, ἀλλὰ πλήρη ὁμολογίαν πίστεως τοῦ Γρηγορίου, οἷαν καὶ ὁ Εἰρηναῖος καὶ ὁ Τερτυλλιανὸς καὶ ὁ Ὠριγένης κατέλιπον ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν πολεμικῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου γνωστοὶ εἶναι ἰδίως οἱ δύο αὐτοῦ στηλιτευτικοὶ λόγοι κατὰ Ἰουλιανοῦ, διακρινόμενοι ἐπὶ δριμύτητι, ρητορικῇ ἐξάρσει καὶ λεπτῇ εἰρωνείᾳ κατὰ τοῦ ἐθνισμοῦ. Ἄλλ' ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὁ Γρηγόριος, ὑπὸ ζήλου ὑπερμέτρου διαφλεγόμενος, μετεχειρίσθη κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ ὕφος λόγου δριμύτερον τοῦ δέοντος, ἐλάχιστα δὲ ἀρμόζον εἰς τὸ ἀξίωμα ἐπισκόπου. Ὁ Γρηγόριος δὲν ἀποκρύπτει τὴν τάσιν αὐτοῦ τοῦ νὰ παραστήσῃ τὸν ἤδη τελευτήσαντα Ἰουλιανὸν ὡς φρικῶδες τέρας, ἀποκαλῶν αὐτὸν δράκοντα, ἀποστάτην, ἀσσύριον, ἐχθρὸν καθολικόν, ἀποκαλῶν αὐτὸν εἰρωνικῶς μέγαν νοῦν, εἰδωλιανὸν καὶ εἶτι παρόμοιον. Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ λόγῳ ζητεῖ νὰ καταδείξῃ τὸ μάταιον τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ νὰ ἐξαλείψῃ τὸν χριστιανισμόν, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ νὰ παραστήσῃ τὴν θεῖαν δίκην ἐπεληθοῦσαν κατὰ τοῦ Ἰουλιανοῦ. Τὸ σφοδρὸν τοῦτο τοῦ Γρηγορίου ὕφος κολάζεται ἐν μέρει ἐκ τῆς διαγωγῆς τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅστις ὁμολογουμένως ἀνέπτυξε κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ μῖσος ἄσπονδον καὶ συστηματικῶς ἠθέλησε νὰ ἐξοντώσῃ αὐτόν, πολυτρόπως πιέζων καὶ διώκων τοὺς χριστιανούς. Ὁ Γρηγόριος εὐχαριστεῖ μὲν τῷ Θεῷ, ὅτι ἀπήλλαξε τὴν ἐκκλησίαν τοιοῦτου ἐχθροῦ, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως θρηνεῖ καὶ δέεται ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τοῦ δυστυχοῦς αὐτοκράτορος, συνιστῶν ἐν τέλει τοῦ λόγου ἐπιείκειαν καὶ φιλανθρωπίαν· «Νικήσωμεν ἐπιεικείᾳ τοὺς τυραννήσαντας,

καὶ μάλιστα μὲν φιλανθρωπία ἔστω τὸ συγχωροῦν, καὶ ἡ τῆς ἐντολῆς δύναμις, τὴν ἴσῃν ἀντιδιδούσα φιλανθρωπίαν ἡμῖν, ἐν οἷς αὐτοὶ χρῆζομεν· ὧ γὰρ μέτρῳ μετροῦμεν, ἀντιμετρεῖσθαι γινώσκομεν. Μὴ δήμευσιν ἐννοήσωμεν, μὴ βήμασι παραστήσωμεν, μὴ πατρίδος ὑπερορίσωμεν, μὴ μάστιξιν αἰκισώμεθα, μηδέ τι τῶν ὅσα πεπόνθαμεν, ἵν' εἶπω συντόμως, δράσωμεν. Ποιήσωμεν καχείνους ἐπιεικεστέρους, ἂν ἄρα δυνατόν, τῷ καθ' ἡμᾶς ὑποδείγματι. Εἴ τῳ πέπονθεν υἱός, εἴ τῳ πατήρ, εἴ τῳ γυνή, συγγενής, φίλος, ἢ ἄλλος τις τῶν τιμίων, πᾶσι τὸ παθεῖν ἔμμισθον καταστήσωμεν, διὰ τοῦ πείσαι φέρειν καρτερῶς ἃ πεπόνθασι· τοῦτο μείζον αὐτοῖς ἢ ἄλλο τι χαριζόμεθα» (Α' 712).

Ἐν τοῖς δογματικοῖς λόγοις τοῦ Γρηγορίου τὴν πρώτην θέσιν ἐπέχουσιν ἀναμφισβητήτως οἱ πέντε θεολογικοὶ λόγοι, ἐν οἷς πάλιν διακρίνεται ὁ δεύτερος. Ὡς εἰσαγωγή εἰς τοὺς λόγους τούτους δύνανται νὰ θεωρηθῶσι δύο ἄλλοι ἐπιτυχεῖς λόγοι, ὁ κς' καὶ λβ', ἐν οἷς ὁ Γρηγόριος δεικνύει, ὅτι δὲν εἶναι ἴδιον παντός ἀνθρώπου τὸ διαλέγεσθαι περὶ θεολογικῶν πραγμάτων, μέμφεται δὲ τὴν τοῦ συζητεῖν τάσιν τῶν ὀρθοδόξων πρὸς τοὺς συγχρόνους αἰρετικούς, ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, καὶ πρὸς οἷον-δήποτε. Ἐν τῷ κς' λόγῳ ἐκφράζει περιπαθῶς ὁ Γρηγόριος τὴν θερμὴν αὐτοῦ ἀγάπην πρὸς τὴν κοινότητα, λέγων· «Ἐπόθουν ὑμᾶς, ὧ τέκνα, καὶ ἀντεποθοῦμένην τοῖς ἴσοις μέτροις... Διὰ τοῦτο οὐδὲ ἠνεσχόμην ἀποφοιτῆσαι ὑμῶν μακρότερον... Οὐ γὰρ εἶμι ποιμὴν ἐκείνων τις τῶν τὸ γάλα κατεσθιόντων, καὶ τὰ ἔρια περιβαλλομένων, καὶ τὸ παχὺ σφαζόντων, καὶ μόχθῳ κατεργαζομένων, ἢ ἀπεμπωλούντων καὶ λεγόντων· Εὐλογητὸς Κύριος, καὶ πεπλουτήκαμεν· ποιμαίνοντων ἑαυτούς, οὐ τὰ πρόβατα· ἀλλ' ἐκείνων μᾶλλον τῶν δυναμένων εἰπεῖν μετὰ Παύλου· Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐμὴ πύρωσις, ἢ φροντίς; Οὐ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς» (Α' 1228). Δεικνύων δὲ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὸ ἴδιον ποίμνιον, ζητεῖ νὰ μάθῃ παρὰ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ἂν αὐτοῦ ἀπόντος, ἐτήρησαν τὴν πίστιν κα-

θαράν καὶ τὴν ἀγάπην ἀλώβητον, ἐκφράζει τὰ διακατέχοντα αὐτὸν αἰσθήματα ἐν ἐπιτυχεῖ εἰκόνι θαλάσσης κυμαινομένης, καὶ ὁμολογεῖ τὴν μικρὰν αὐτοῦ χαρὰν ἐπὶ τῷ ἀξιώματι τῆς ἐπισκοπῆς. Ἐν τούτοις πικρῶς ἐκφράζεται κατὰ τοῦ Μαξίμου, ὅστις ὠρέγετο ἐπισκοπῆς: «Ὡς ἐγώ, λέγει, δέδοικα μὲν τοὺς βαρεῖς λύκους, μὴ τὴν σκοτόμαιναν ἡμῶν τηρήσαντες, τὴν ποιμνην σπαράξωσι λόγοις συναρπακτικοῖς τε καὶ βιαίοις. Δέδοικα δὲ τοὺς ληστὰς καὶ κλέπτας, μὴ διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβάντες, ἢ ἀναιδεῖα συλήσωσιν, ἢ δι' ἀπάτης κλέψωσιν, ὥστε θῦσαι, καὶ ἀποκτεῖναι καὶ ἀπολέσαι, ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, ψυχὰς κατεσθίοντες, ὡς τις ἔφη τῶν προφητῶν. Δέδοικα δὲ τὴν παράθυρον, μὴ τις ἀκλειστον εὐρῶν τῶν χθὲς ἡμετέρων καὶ πρώην, εἶτα ὡς ἴδιος εἰσελθὼν, ἐπιβουλεύσῃ ὡς ἀλλότριος» (Α'. 1230).

Ἐν τῷ λβ' λόγῳ λαλεῖ ἐπιτυχῶς καὶ μετὰ δυνάμεως περὶ τῆς ἐν διαλέξεσιν εὐταξίας: «Οὐκ ἔστιν ἴσον φυτὸν ἐκτεμεῖν, ἢ ἄνθος τι τῶν προσκαίρων, καὶ ἄνθρωπον. Εἰκὼν εἶ Θεοῦ, καὶ εἰκὼν Θεοῦ διαλέγη, καὶ κρίνη αὐτὸς ὁ κρίνων· καὶ κρίνεις ἀλλότριον οἰκέτην, καὶ ὃν ὁ ἄλλος οἰκονομεῖ. Οὕτω δοκίμαζε τὸν ἀδελφόν σου, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῖς μέτροις κρινόμενος» (Β'. 208). Συνιστᾷ ὑπομονὴν καὶ ἐπιείκειαν ἐν ταῖς κρίσεσι περὶ τῶν ἄλλων, ἀναγνωρίζει παρὰ τῷ Θεῷ οὐ μόνον διαφόρους μονάς, ἀλλὰ καὶ διαφόρους ὁδοὺς, ἀγούσας πρὸς αὐτόν, ἐνῶ πάντες μίαν καὶ τὴν αὐτὴν βαίνουσιν ὁδόν, τὴν τῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' αὐτὴ δὴ ἡ πραότης, ἧς ἕνεκα καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν ἑτεροδοξούντων ἐξετίμησεν αἰείποτε ὁ Γρηγόριος, ἐγένετο ἡ ἀφορμὴ τοῦ ν' ἀποδοθῶσιν αὐτῷ ὑπὸ τῆς μερίδος αὐτοῦ πικραὶ μομφαὶ καὶ αἰτιάσεις. Ἐν τοῖς πέντε δογματικοῖς λόγοις ἀναπτύσσει ὁ Γρηγόριος ἄκρον ἐνθουσιασμόν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας καὶ πειρᾶται νὰ παραστήτῃ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς ὡς οἶόν τε καθαρὸν, ὡραῖον καὶ ἔξοχον ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν. Ἐν πᾶσιν ἐπικρατεῖ τάξις, συντομία, ἐπιτυχῆς ἀνάπτυξις, σαφήνεια καὶ χάρις, ὁ δὲ δεῦτερος λόγος κοσμεῖται κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων καὶ περιλαμβάνει ἐξόχους ιδέας καὶ

θεωρίας. Ὁ πρῶτος χρησιμεύει ὡς εἰσαγωγή σκοπῶν νὰ δείξῃ ὅτι οὐ παντὸς τὸ περὶ Θεοῦ φιλοσοφεῖν· ἐν τῷ δευτέρῳ πραγματεύεται ὁ ρήτωρ περὶ τῆς θεότητος, ἣν οὐδεὶς νοεῖ, ἥτις πάντα πληροῖ καὶ οὐδὲν ὄριον ἢ σῶμα οἶδε, λαλεῖ περὶ τοῦ διακαοῦς τοῦ ἀνθρώπου πόθου τοῦ νοῆσαι τὸν Θεόν, πόθου χωροῦντος πολλάκις μέχρι τῆς εἰδεχθοῦς εἰδωλολατρείας, περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας ἐν τῇ δημιουργίᾳ, περὶ τῶν ἐξόχων ἔργων τοῦ Πνεύματος, καὶ τελευτᾷ ἀνάγων εἰς τὴν τριάδα πᾶν ὅ,τι καλὸν ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ· ἐν τῷ τρίτῳ δεικνύεται ἡ θεότης τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν τῷ τετάρτῳ ἀναιροῦνται τὰ ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν προσαγόμενα χωρία τῆς ἀγίας Γραφῆς, καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ ἐκτίθεται ἡ διδασκαλία περὶ τοῦ ἀγίου Πνεύματος. Πανταχοῦ τῶν λόγων τούτων λαλεῖ ὁ Γρηγόριος οὐχὶ ὡς φιλόσοφος, ἀλλ' ὡς ἀπόστολος, οὐχὶ μετὰ λεπτολογίας σοφιστοῦ, ἀλλὰ μεθ' ἀπλότητος χριστιανοῦ, οὐχὶ ἐκ κενοδοξίας, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ.

Ὁ Γρηγόριος ἀρέσκεται πολὺ εἰς περιγραφὰς ἐκ τῆς φύσεως εἰλημμένας, συνδέων μετ' αὐτῶν τὰς σκέψεις αὐτοῦ. Ἐν τῷ λόγῳ εἰς τὸν μάρτυρα Μάμαντα, οὔτινος ἡ ἑορτὴ ἐτελεῖτο τῇ κυριακῇ μετὰ τὸ πάσχα, περιγράφει τὴν ἔλευσιν τοῦ ἔαρος διὰ τῶν ἐξῆς ωραίων λέξεων· «Πάντα εἰς καλὸν τῇ πανηγύρει συντρέχει καὶ συναγάλλεται· ἴδε γὰρ οἷα τὰ ὀρώμενα. Ἡ βασίλισσα τῶν ὥρῶν τῇ βασιλίδι τῶν ἡμερῶν πομπεύει, καὶ δωροφορεῖ παρ' ἑαυτῇ ὅ,τι κάλλιστον καὶ τερπνότατον. Νῦν οὐρανὸς διαυγέστερος· νῦν ἥλιος ὑψηλότερος καὶ χρυσοειδέστερος· νῦν σελήνης κύκλος φανότερος, καὶ ἀστέρων χορὸς καθαρώτερος. Νῦν αἰγιαλοῖς μὲν κύματα σπένδεται, ἡλίῳ δὲ νέφος, ἀέρι δὲ ἀνεμοί, γῆ δὲ φυτοῖς, φυτὰ δὲ ὄψεσι. Νῦν πηγαὶ διαυγέστερον νάουσι· νῦν δὲ ποταμοὶ δαψιλέστεροι, τῶν χειμερίων δεσμῶν λυθέντες. Καὶ λειμῶν εὐωδεῖ, καὶ φυτὸν βρύει, καὶ κείρεται πόα, καὶ ἄρνες ἐπισχιρτῶσι χλοεραῖς ταῖς ἀρούραις. Ἄρτι μὲν ναῦς ἐκ λιμένων ἀνάγεται σὺν κελεύσμασι, καὶ τούτοις ὡς τὰ πολλὰ φιλοθέοις, καὶ τῷ ἐστὶν πτεροῦται· καὶ περισχιρτᾷ δελφίς, ἀναφυσῶν ὡς ἡδιστον καὶ ἀναπεμπόμενος, καὶ παραπέμπει πλωτῆρας σὺν εὐ-

θυμία. Ἄρτι δὲ γεωργὸς ἄροτρον πήγνυται, ἄνω βλέπων, καὶ τὸν καρποδότην ἐπικαλούμενος, καὶ ὑπὸ ζυγὸν ἄγει βοῦν ἄροτρον, καὶ τέμνει γλυκεῖαν αὐλακα, καὶ ταῖς ἐλπίσιν εὐφραίνεται. Ἄρτι δὲ ποιμὴν καὶ βουκόλος ἀρμόζονται σύριγγας, καὶ νόμιον ἐμπνέουσι μέλος, καὶ φυτοῖς καὶ πέτραις ἐνεαρίζουσιν. Ἄρτι δὲ φυτὸν φυτουργὸς θεραπεύει, καὶ ἰξευτῆς καλάμοις οἰκοδομεῖ, καὶ ἀλιεὺς βυθὸς διορᾷ, καὶ δίκτυον ἀνακαθαίρει, καὶ πέτρας ὑπερκαθεύεται. Ἄρτι μὲν ἡ φιλεργὸς μέλισσα, τὸ πτερόν ἐκλύσασα, καὶ τῶν σίμβλων ἀπαναστᾶσα, τὴν ἑαυτῆς σοφίαν ἐπιδείκνυται, καὶ λειμῶνας ἐφίπταται, καὶ συλᾷ τὰ ἄνθη· καὶ ἡ μὲν πονεῖ τὰ κηρία, ἡ δὲ τὸ μέλι ταῖς ἀποθήκαις ἐναποτίθεται. Ὡς ὄφελόν γε καὶ ἡμεῖς, ὁ Χριστοῦ μελισσῶν, καὶ τοιοῦτο λαβόντες σοφίας καὶ φιλοπονίας ὑπόδειγμα! Ἄρτι δὲ καλιὰν ὄρνις πήγνυται, καὶ ὁ μὲν ἐπανέρχεται, ὁ δὲ εἰσοικίζεται, ὁ δὲ περιίπταται, καὶ καταφωνεῖ τὸ ἄλσος, καὶ περιλαλεῖ τὸν ἄνθρωπον. Πάντα Θεὸν ὕμνεῖ καὶ δοξάζει φωναῖς ἀλαλήτοις· ἐπὶ πᾶσι γὰρ εὐχαριστεῖται δι' ἐμοῦ Θεός· καὶ οὕτως ὁ ἐκείνων ὕμνος, ἡμέτερος γίνεται, παρ' ὧν ἐγὼ τὸ ὕμνεῖν λαμβάνω . . . Νῦν ἔαρ κοσμικόν, ἔαρ πνευματικόν, ἔαρ ψυχαῖς, ἔαρ σώμασιν, ἔαρ ὀρώμενον, ἔαρ ἀόρατον· οὗ κακεῖθεν μεταλάβοιμεν ἐνταῦθα καλῶς ἀμειφθέντες, καὶ καινοὶ πρὸς τὸν καινὸν βίον παραπεμφθείημεν» (Β'. 617). Ἐν τῷ Εἰρηνικῷ α' (Α'. 740) προβάλλων ὁ Γρηγόριος τὴν ἀρμονίαν καὶ ἀπαράμιλλον τοῦ σύμπαντος τάξιν προτρέπει εἰς ὁμόνοιαν καὶ ἀγάπην. Ἰδίως δὲ παριστᾷ μετὰ χάριτος ἐκτάκτου ἐν λόγῳ κς' τὰς σκέψεις, ἃς ἐγέννησεν αὐτῷ ἡ θυελλώδης θάλασσα· «Ἐβάδιζον οὕτω κατ' ἐμαυτόν, ἤδη κλινούσης ἡμέρας. Ἀχτὴ δὲ ἦν ὁ περίπατος· καὶ γὰρ πως εἶωθα τοὺς πόρους αἰεὶ ταῖς τοιαύταις διαλύειν ἀνέσεσιν· ἐπεὶ μηδὲ νευρὰ φέρει τὸ σύντονον αἰεὶ τεινομένη, καὶ δεῖται τι μικρὸν τῶν γλυφίδων ἐκλύεσθαι, εἰ μέλλει ταθήσεσθαι πάλιν, καὶ μὴ ἄχρηστος ἔσεσθαι τῷ τοξότη, μηδὲ ἀνόνητος ἐν καιρῷ χρήσεως. Ἐβάδιζον οὖν, καὶ οἱ μὲν πόδες ἐφέροντο, ἡ δὲ ὄψις εἶχε τὴν θάλασσαν. Ἡ δὲ ἦν θέαμα οὐχ ἡδύ, καίτοι γε ἄλλως ἡδιστον οὔσα, ὅταν

γαλήνη πορφύρηται, καὶ προσπαίζη ταῖς ἀκταῖς ἡδύ τι καὶ ἡμερον. Ἄλλὰ τί τότε; Ἄνεμου μεγάλου πνέοντος, διηγείρετό τε καὶ ἐπωρύετο· τῶν δὲ κυμάτων, ὁ φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιούτοις κινήμασι, τὰ μὲν πόρρωθεν ἀνιστάμενα, καὶ κατὰ μικρὸν κορυφούμενα, εἴτ' ἐλαττούμενα, πρὸς ταῖς ἀκταῖς ἐλύετο· τὰ δὲ ταῖς γείτοσι πέτραις προσπίπτοντα καὶ ἀποκρουόμενα, εἰς ἄχνην ἀφρώδη καὶ ψιλὴν ἐσχορπίζετο. Ἐνθα κάχληκες μὲν, καὶ φυκία, καὶ κήρυκες, καὶ τῶν ὀστρέων τὰ ἐλαφρότατα ἐξωθεῖτο καὶ ἀπεπτύετο· ἔστι δὲ ἃ καὶ ἠρπάζετο πάλιν, ἀναχωροῦντος τοῦ κύματος. Αἱ δὲ ἦσαν ἄσειστοι καὶ ἀτίνακτοι, οὐδέν γε ἤττον ἢ διοχλοῦντος οὐδενός, πλὴν ὅσον τοῖς κύμασι βάλλεσθαι. Ἐντεῦθεν οἶδά τι πρὸς φιλοσοφίαν ὠφεληθεῖς καί, οἷος ἐγὼ πάντα συντείνων πρὸς ἑμαυτόν, οὐ παρέργως ἐδεξάμην τὸ ὀρώμενον· καὶ μοι τὸ θέαμα παιδεύμα γίγνεται. Ἡ γὰρ οὐκ, ἔφην ἐγώ, θάλασσα μὲν ὁ ἡμέτερος βίος καὶ τὰ ἀνθρώπινα (πολὺ γὰρ κἂν τούτῳ τὸ ἄλμυρόν καὶ ἄστατον), πνεύματα δὲ οἱ προσπίπτοντες πειρασμοὶ καὶ ὅσα τῶν ἀδοκῆτων; Τῶν δὲ πειραζομένων οἱ μὲν ἐδόκουν μοι ὡς τὰ κουφότατα καὶ ἄπνοα παρασύρεσθαι καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀντέχειν πρὸς τὰς ἐπηρείας· οἱ δὲ εἶναι πέτρα, τῆς πέτρας ἐκείνης ἄξιοι, ἐφ' ἧς βεβήκαμεν, καὶ ἧ λατρεύομεν, ὅσοι φιλοσόφῳ χρώμενοι λόγῳ, καὶ ὑπεραναβεβηκότες τὴν τῶν πολλῶν ταπεινότητα, πάντα φέρουσιν ἀσειστῶς καὶ ἀτινάκτως » (Α' 1237). Ὠραιότατα ὡσαύτως περιγράφει ἐν λόγῳ λδ' τὸν στόλον τὸν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐλθόντα· « Ἄλλ', ὦ Θεοῦ λαός καὶ ἡμέτερος, καλὴ μὲν ἡμῖν καὶ ἡ πρώην πανήγυρις, ἣν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐστήσασθε, καὶ εἶπερ ἄλλη τις ὀφθαλμῶν χάρις, ἠνίκα εἶδον δενδρουμένην τὴν θάλασσαν, καὶ χειροποιήτῳ νέφει κεκαλυμμένην, καὶ κάλλος νηῶν, καὶ τάχος, ὡσπερ εἰς πομπὴν ἐσταλμένων, καὶ πνεῦμα μέτριον κατὰ πρῦμναν ἰστάμενον, ὡσπερ δορυφοροῦν ἐξεπίτηδες, καὶ παραπέμπον τῇ πόλει πόλιν πελάγιον· καλλίων δὲ ἢ νῦν ὀρωμένη καὶ μεγαλοπρεπεστέρα » (Β'. 248).

Ἐκ τῶν ἀπολογητικῶν τοῦ Γρηγορίου λόγων διακρίνονται

ἐπὶ ρητορικῇ δεινότητι οἱ ἐξῆς· ὁ λόγος ιζ'. Πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ ἀγωνιῶντας καὶ τὸν ἄρχοντα ὀργιζόμενον· ὁ λόγος λς' εἰς ἑαυτὸν καὶ πρὸς τοὺς λέγοντας ἐπιθυμεῖν αὐτὸν τῆς καθέδρας Κωνσταντινουπόλεως καὶ εἰς τὴν τοῦ λαοῦ προθυμίαν, ἣν ἐπεδείξαντο εἰς αὐτόν· καὶ ὁ λόγος μβ' Συντακτῆριος εἰς τὴν τῶν ῥν' ἐπισκόπων παρουσίαν. Οἱ κάτοικοι Ναζιανζοῦ παρεκτραπέντες εἶχον ἐπισύρει καθ' ἑαυτῶν τὴν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἐπιτρόπου ὀργήν, ἥτις ὀλεθρία ἐπεκρέματο κατ' αὐτῶν. Οἱ κάτοικοι, περίφοβοι ὄντες, κατέφυγον πρὸς τὸν Γρηγόριον, ὅστις ἀπήγγειλε τὸν λόγον πρὸς τοὺς πολιτευομένους Ναζιανζοῦ, ἵνα καταπραύνη τὸν λαόν, μετατρέψῃ δὲ τὴν ὀργὴν τοῦ ἄρχοντος εἰς φιλανθρωπίαν καὶ ἐπιείκειαν. Μετὰ τέχνης ἐπωφελεῖται χωρία τινὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ ἀναπτύσσει, μετὰ μεγάλης δυνάμεως ἐκτίθησι τὰ καθήκοντα τῶν ἀρχόντων, ἐκλέγει τὰ ἄριστα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου χωρία, ἵνα διεγείρῃ τὴν ἐπιείκειαν, ἣν ὀνομάζει πρωτίστην τῶν ἀρχόντων ἀρετὴν· δεικνύει τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, τὴν ἀνάγκην τοῦ εἶναι μέτριον ἐν ταῖς εὐτυχίαις· ὑπενθυμίζει εἰς τὸν ἄρχοντα τὴν προτέραν αὐτοῦ ἀγάπην εἰς τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, τὰς λευκὰς τρίχας τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅστις παρ' αὐτῷ οἰκεῖ, ἐκπλήσσει καὶ ἀπειλεῖ λέγων· « Ἄρα δέξεσθε σὺν παρρησίᾳ τὸν λόγον; Καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ νόμος ὑποτίθησιν ὑμᾶς τῇ ἐμῇ δυναστείᾳ καὶ τῷ ἐμῷ βήματι. Ἄρχομεν γὰρ καὶ αὐτοί· προσθέσω δέ, ὅτι καὶ τὴν μείζονα καὶ τελειοτέραν ἀρχήν. Δέξη τὴν παρρησίαν, οἶδ', ὅτι πρόβατον εἶ τῆς ἐμῆς ποιμνῆς, Χριστῷ συνάρχεις, Χριστῷ καὶ συνδιοικεῖς· παρ' ἐκείνου σοι τὸ ξίφος, οὐκ εἰς ἔργον, ἀλλ' εἰς ἀπειλήν· ὁ καθαρὸν ἀνάθημα, τῷ δεδωκότι· φυλάσσοιτο, Εἰκὼν εἶ τοῦ Θεοῦ· καὶ εἰκόνα διὰ χειρὸς ἄγεις. Τίμησον τὴν συμφυίαν· αἰδέσθητι τὸ ἀρχέτυπον· γενοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ, μὴ τοῦ κοσμοκράτορος· μετὰ τοῦ χρηστοῦ Δεσπότη, μὴ τοῦ πικροῦ τυράννου. Μίμησαι Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Τοῦτο ἔχει μάλιστα θεῖον